

RACZYŃSKI: NOWE ATENY

Gmach Edwarda Raczyńskiego (1829).
Biblioteka „wytworna i pełna wdzięku”.

Równocześnie z inicjatywą budowy twierdzy radykalnie odmienną koncepcję rozwoju miasta sformułował hr. Edward Raczyński (1786–1845), wnuk znanego nam doskonale generała wielkopolskiego Kazimierza Raczyńskiego i właściciel Rogalina, zapalony bibliofil i wybitny edytor, wydawca listów Jana III Sobieskiego do Marysieńki (1823), jedna z najwybitniejszych postaci kultury polskiej tej doby. W sensie umysłowym Raczyńskiego uformowało ostatnie tchnienie polskiego oświecenia, istotnie zmodyfikowane przez wpływy francuskiego antyrewolucyjnego monarchizmu i rodzący się romantyzm. Między rokiem 1817 a 1819 Raczyński sprzedał należącą od stu lat do rodziny kamienicę w południowej pierzei rynku (nr 62)¹²¹. Następnie kupił od miasta parcelę przy placu Wilhelmowskim, wznosił na niej wspaniałą klasycystyczny gmach z przeznaczeniem na bibliotekę swego imienia, a 22 lutego 1829 r. przekazał ją miastu Poznaniowi w wieczne posiadanie, zastrzegając, że z jej zbiorów korzystać będzie mógł każdy bez względu na stan, religię i narodowość¹²². Ta wspaniałomyślna szczodroblliwość zapewniła mu wdzięczność poznaniaków wszystkich nacji.

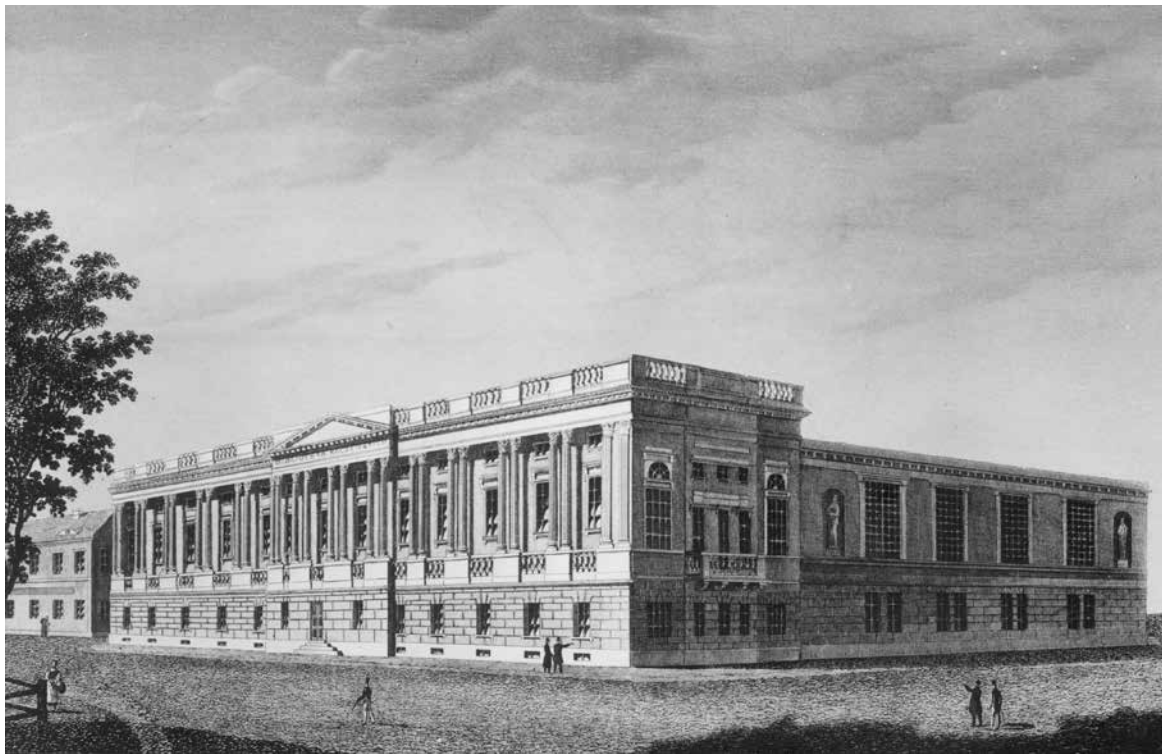
Bibliotekę udostępniono publiczności 5 maja 1829 r. Na jej pierwszym piętrze znajdowały się dwa apartamenty, dla Edwarda Raczyńskiego i jego brata Atanazego, za których użytkowanie płacono miastu wysoki czynsz. Na drugim piętrze, przy zarzuconym książkami i papierami stoliku pod oknem pracował przez dwadzieścia trzy lata pierwszy bibliotekarz Józef Łukaszewicz (1799–1873), jak pisał Motty, „jeden z najzasłużeńszych naszych pisarzy wielkopolskich”¹²³, autor m.in. *Obrazu historyczno-statystycznego miasta Poznania* (1838), którego tu ze czcią wspomnieć trzeba. Biblioteka Raczyńskich była w okresie porozbiorowym trzecią na ziemiach polskich publiczną księżnicą, po fundacji Józefa Maksymiliana Ossolińskiego we Lwowie (1817) i bibliotece Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w jego otwartej w 1823 r. siedzibie. Gmach biblioteki, której francuski zapewne projektant pozostaje nieznanym, nawiązywał

Biblioteka
Raczyńskich

121 E. Leszczyńska, *O Raczyńskich, właścicielach kamienicy przy Rynku 62*, KMP 2003, nr 2, s. 254.

122 W. Molik, *Edward Raczyński 1786–1845*, Poznań 1999, s. 118.

123 M. Motty, *Przechadzki po mieście*, t. 1, s. 175.

Biblioteka Raczyńskich i galeria obrazów, ok. 1830 r.

Edward Raczyński, fragment obrazu Carla Adolfa Henninga

wyglądem do paryskiego Luwru, zdobiące jej fasadę korynckie kolumny odlane zostały z żeliwa w Gliwicach, co było pierwszym w Poznaniu zastosowaniem tego nowoczesnego wówczas materiału. Monumentalna, a zarazem „wytworna i pełna delikatnego wdzięku”¹²⁴ biblioteka do dziś jest jednym z najpiękniejszych zabytków architektonicznych Poznania. Gdy powstała, jej otoczenie tworzyły piętrowe, zapewne wygodne, ale dość skromne w swym architektonicznym wyrazie domy stawiane dotąd w tej części miasta. Nie mógł więc równać się z nią żaden wzniesiony przez pruską władzę budynek publiczny, choćby położony nieopodal czysto użytkowy gmach Teatru Miejskiego, nie mówiąc już o wzniesionym za nim budynku Prezydium Policji (1841).

Biblioteka Raczyńskich, od początku jedna z najważniejszych instytucji na kulturalnej mapie miasta, miała być w zamysłach swego twórcy zaczątkiem szerszego kompleksu przedsięwzięć przekształcających Poznań w Nowe Ateny... Obok istniejącego już teatru i biblioteki powstać miało także muzeum przechowujące zbiory drugiego z braci Raczyńskich, Atanazego, wybitnego znawcy sztuki i – notabene – pruskiego dyplomaty, a nawet szkoła sztuk pięknych; o ich aspiracjach

¹²⁴ Z. Ostrowska-Kęmbłowska, *Architektura i budownictwo...*, s. 194.

wiele mówi miano „poznańskich Medyceuszy”, jakim obdarzyła ich żona Edwarda, Konstancja¹²⁵. Do ziszczenia tych planów jednak nie doszło, na szkołę nie zgodzili się Prusacy, Atanazy się rozmyślił, w przeznaczonym na galerię budynku wybudowanym wzdłuż ulicy Wilhelmowskiej (1828–1829) ostatecznie w 1837 r. umieszczono Hotel Drezdeński¹²⁶. Jednak w największej z sal powstałe w 1836 r. Towarzystwo Sztuk Pięknych (Kunstverein für das Grossherzogtum Posen) urządziło swe pierwsze cztery wystawy (1837, 1839, 1841, 1843) ukazujące po raz pierwszy poznańskiej publiczności po kilkaset obrazów współczesnych, zwłaszcza niemieckich malarzy¹²⁷. Na swoje pierwsze muzeum musiał Poznań poczekać jeszcze czterdzieści lat.

Biblioteka Raczyńskich,
widok współczesny

125 Cyt. za: tamże, s. 196. Zob. także: M. Mencfel, *Kolekcja malarstwa Atanazego Raczyńskiego i plany stworzenia publicznej galerii w Poznaniu* [w:] *Poznań Raczyńskich*, Poznań 2010, ss. 17–26; tenże, *Atanazy Raczyński (1788–1874). Biografia*, Poznań 2016.

126 Tamże, ss. 205–207.

127 *Wystawy Towarzystwa Sztuk Pięknych w Poznaniu (1837–1857). Materiały źródłowe*, oprac. M. War-koczewska, Warszawa–Poznań 1991, ss. 6–7.